

20: tipfeler, τοῖς προσήκουσιν u izvorniku

21: τὸ ἐν μὲν ταῖς ἄλλαις πράξεσι μὴ μόνον ἰσομοιρίας τυγχάνειν τοὺς κρατίστους, ἀλλὰ καὶ προτετιμῆσθαι

umjesto "...najsposobniji ne samo da imaju jednak utjecaj, nego ih..." prevedeno je "dok u ostalim djelatnostima najsposobniji nemaju jednaki utjecaj, nego ih se cijeni više od ostalih"

bilj. 17: kad se spominje vrlina umjerenosti iz Pitijina proročanstva krivo se upućuje na odlomak 16, umjesto na 14

bilj. 26: tipfeler Diogena Laertije, umjesto Diogen Laertije

NINOSLAV ZUBOVIĆ

Odsjek za klasičnu filologiju

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ulica Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

nzubovic@ffzg.hr

doi: 10.26362/20210108

Philip Goff, *Galileo's Error: Foundations for a New Science of Consciousness* (London: Rider Books, 2019), 229 str.

David Chalmers, jedan od najutjecajnijih suvremenih filozofa uma, u jednom od svojih TED Talk predavanja navodi kako se rješenje "teškog" problema svijesti (*the hard problem of consciousness*) krije u prihvaćanju jedne od dviju radikalnih pozicija u filozofiji uma.⁴ S jedne strane, to je materijalističko shvaćanje svijesti koje – pojednostavljeno – pretpostavlja da svijest nije ništa više od neuralnih procesa u mozgu. Drugo rješenje, prema Chalmersu, panpsihistička je pozicija koja – opet pojednostavljeno – odbacuje materijalistički pristup "teškom" problemu te prihvaća tezu prema kojoj je svijest zapravo sveprisutno i fundamentalno svojstvo materije u svim njezinim oblicima i formama. Philip Goff u svojoj knjizi *Galileo's Error: Foundations for a New Science of Consciousness* iznosi de-

⁴TED Talk (2014) *David Chalmers: How do you explain consciousness?*, dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=uhRhtFFhNzQ> [pristupljeno 13. svibnja 2021].

taljnu ekspoziciju drugog radikalnog rješenja. U pet poglavlja profesor sa Sveučilišta u Durhamu brani verziju panpsihizma i donosi svojevrсни manifest za jednu novu verziju znanosti – znanosti koja će, prema njemu, problemu svijesti pristupiti na jedini prikladan način.

U prvom poglavlju, pod naslovom “How Galileo created the problem of consciousness”, Goff nudi vlastitu interpretaciju povijesti znanosti i povijesti filozofije prema kojoj je otac moderne znanosti – Galileo Galilei – zaslužan za izbacivanje problema svijesti iz korpusa problema kojima bi se znanost trebala baviti. Kako ističe, Galileo je matematizacijom znanosti stavio primaran fokus na detaljno objašnjenje kvantitativnih svojstava materije, npr. oblik, masu, kretanje, itd., te je tako ostavio po strani kvalitativna svojstva koja materijalni entiteti mogu posjedovati, npr. miris, okus, boju, itd. Kako je svijest kvalitativno svojstvo zbog toga što esencijalno uključuje element “kako je to biti” (*what is it like to be*), kvantifikacijom znanosti svijest ostaje izvan spektra njezina fokusa. Stoga, problem svijesti je – barem na način kako ga Goff definira – prvenstveno problem vraćanja svijesti unutar korpusa znanosti (str. 23).

Goff predstavlja tri opcije za rješenje problema i svakom posvećuje po jedno poglavlje. Prva solucija, o kojoj raspravlja u poglavlju “Is there a ghost in the machine?”, dualistička je ideja koja postulira dva odvojena entiteta – um i tijelo – koji na određeni način međusobno djeluju. Protivno etabliranom mišljenju unutar filozofskih krugova, Goff ne tvrdi da bismo trebali odbaciti dualizam zbog izostanka jasne vizije interakcije između uma i tijela. On navodi da čak i kad bismo imali odgovor na pitanje o mentalnom uzrokovanju, dualizam bismo trebali odbaciti zbog Occamove britve (str. 51).

U poglavlju “Can physical science explain consciousness?”, Goff nas upoznaje s materijalističkim shvaćanjem svijesti i žestoko mu se suprotstavlja. Njegova središnja tvrdnja glasi da takva teorija u sebi sadrži kontradikciju (str. 66). S jedne strane, materijalisti prihvaćaju postojanje subjektivnih mentalnih stanja. S druge strane, oni reduciraju ta stanja na čiste neuralne procese. Kako to Goff vidi, to dovodi do ozbiljnih problema zbog toga što je nemoguće svjesne i subjektivne mentalne procese opisati putem kvantitativnih pojmova. Iz tog razloga, Goff navodi da materijalističko shvaćanje svijesti ne može dati odgovor na problem svijesti.

Treća i – prema Goffu – ispravna solucija jest panpsihizam koji on detaljno obrazlaže u poglavlju pod nazivom “How to solve the problem of consciousness”. Panpsihizam, kako ga Goff definira, jest teza prema

kojoj je svijest fundamentalno i sveprisutno svojstvo stvarnosti (str. 113). Središnji argument u obrani panpsihizma Goff pronalazi u onome što naziva “Russell-Eddingtonovom” paradigmom (str. 117). Prema Russellu i Eddingtonu, fizika – kao i ostale prirodne znanosti – govore nam mnogo manje o prirodi stvarnosti nego što mi često mislimo. Ovdje se radi o ideji da nam opisi prirode što ih pružaju fizikalne teorije, npr. Newtonova teorija gravitacije ili Einsteinova teorija relativnosti, govore kakve utjecaje gravitacija može imati na tijela, ali ne govore što zapravo gravitacija jest (str. 132). Jednostavnije rečeno, fizika nam nudi objašnjenje gravitacije “izvana”, a ostaje nijema u pogledu toga što je gravitacija “iznutra”. Zbog čega nam je ovaj uvid bitan za panpsihizam? Prema Goffu, Russell i Eddington su bili u pravu kada su tvrdili da nam fizikalna objašnjenja pružaju ispravan uvid samo “izvana”, no moramo – barem kako to Goff vidi – također posjedovati ideju što gravitacija, masa i ostali entiteti u prirodi jesu “iznutra”. Ovdje svijest ulazi u priču. Kako Goff argumentira, jedina stvar o kojoj znamo nešto “iznutra” je svijest. Točnije, znamo da mozak posjeduje intrinzičnu narav koja je svjesna (str. 134). Stoga, zaključuje Goff, svijest ostaje jedina kvaliteta koja nam može objasniti materiju “iznutra”.

Posljednje poglavlje knjige, koje je Goff nazvao “Consciousness and the meaning of life”, rezervirano je za potencijalne moralne i svjetonazorske implikacije koje bi prihvaćanje panpsihizma donijelo. Kako to Goff vidi, ako bi se pokazalo da je panpsihizam istinit, to bi impliciralo da sva nesvjesna bića, npr. šume, posjeduju određeni oblik svijesti ili “protosvijesti” te bi stoga trebala imati određenu moralnu vrijednost. U takvom svijetu, Goff dalje navodi, rušenje šuma ne bi označavalo samo uništavanje prirode već bi impliciralo nemoralno djelovanje prema samim tim bićima (str. 191). Tako, Goff zaključuje, odgajanje djece u panpsihističkom duhu je ulaganje u kvalitetniji i zdraviji odnos prema prirodi (ibid.).

Ono što svakako mora biti istaknuto vezano za ovu knjigu je činjenica da je Goff u prvom redu pisao neakademsko štivo namijenjeno široj publici s namjerom popularizacije ideje panpsihizma. Iz ovog razloga, Goff ne ulazi u detaljnu argumentaciju oko filozofski kompleksnijih dijelova knjige. No je li Goffova ekspozicija panpsihizma čak i u neakademskoj formi uspješna? Moram priznati da mene Goff nije uspio uvjeriti.

Prvo, držim da je posljednje poglavlje u kojem Goff raspravlja o moralnim implikacijama panpsihizma suviše optimistično te u nekim dijelovima čak i naivno. Kada bi se ispostavilo da je panpsihizam teorijski

ispravna pozicija, nisam siguran da bi to imalo etičke implikacije koje Goff drži da će imati. Vidim najmanje dva razloga za to. Prvo, ljudski rod je desetljećima – ako ne i stoljećima – svjestan da pojedine životinje oko nas imaju bogate mentalne živote te su u stanju osjećati sreću, bol i patnju. Unatoč toj činjenici, veliki broj ljudi ih i dalje na brojne načine eksploatira za hranu, odjeću, lov, luksuz, itd. S obzirom na ovakvo ophođenje ljudi prema svjesnim životinjama, teško je vjerovati da bi se ljudi ponašali moralnije prema bićima koja posjeduju puno niži oblik svijesti. Drugo, Goff navodi da bića kao što su biljke i šume mogu posjedovati neku vrstu protosvijesti koju ne možemo u potpunosti objasniti u terminima ljudske svijesti, ali je na tom tragu. No, kako on nigdje ne navodi što bi ta vrsta protosvijesti trebala biti, nije niti jasno kakve bi moralne obveze ona podrazumijevala i implicirala.

Drugi problem koji imam s Goffovom ekspozicijom proizlazi iz njegovog tumačenja Russella. Točnije, radi o Goffovom razumijevanju Russellova monizma. Goff ispravno navodi kako Russellova formulacija neutralnog monizma nije panpsihistička već podrazumijeva postojanje nekog trećeg elementa koji bi bio nešto drugačiji od materije i svijesti (str. 137). Da budem malo precizniji, radi se o tome da moramo postulirati postojanje trećeg elementa da bismo objasnili prirodu materije i svijeta oko nas. Goff dalje argumentira kako zbog Occamove britve i teorijske jednostavnosti trebamo zaključiti na panpsihističku varijantu Russellove teorije, a ne na varijantu neutralnog monizma prema kojoj postoji i treći entitet. Preciznije rečeno, Goff tvrdi da moramo pretpostaviti da je intrinzična narav stvarnosti i svih bića u svijetu neka verzija svijesti. Tu leži, kako ja to vidim, ozbiljan problem. Goff je definitivno u pravu kada navodi da teorije koje objašnjavaju stvarnost moraju postulirati što je moguće manje entiteta za uspješno objašnjenje. No, Goff nigdje ne daje konkretan razlog zbog čega bi panpsihistička verzija Russellovog monizma bila jednostavnija u odnosu na verziju koja pretpostavlja treći entitet.

Treće, Goffova ideja panpsihizma djeluje eksplanatorno prazno. Goff, kao i ostali panpsihisti, tvrdi da intrinzičnu narav bića u prirodi mora činiti neka verzija svijesti te do ovog zaključka Goff dolazi preko našeg vlastitog iskustva svijesti. No, što nam naše iskustvo svijesti govori o potencijalnim drugim oblicima svijesti koje bi neživa bića u svijetu trebala imati? Goff ne daje decidan odgovor na to pitanje. Stoga, iako Goff provokativno predlaže da bi intrinzičnu narav bića mogla činiti neka verzija svijesti, kakav bi to oblik svijesti trebao biti, on ne objašnjava.

Unatoč ovim problemima, knjiga *Galileo's Error: Foundations for a New Science of Consciousness* poticajno je štivo vrijedno čitanja. Zbog jasnoće stila i neakadenskog karaktera, knjigu bih svakako preporučio čitateljima koji do sada nisu imali doticaja s ozbiljnim znanstvenim i filozofskim tekstovima. Također, zahvaljujući provokativnim prijedlozima i originalnim argumentima, u knjizi će svakako uživati i iskusniji čitatelji.

ANDREJ TOMIĆ
andrejtomic6@gmail.com
doi: 10.26362/20210109

Ted Nannicelli, *Artistic Creation and Ethical Criticism* (New York: Oxford University Press, 2020), 288 pp.

Ted Nannicelli has already established himself as an aesthetician who pushes the boundaries of philosophical exploration of art and art-related practices. Having developed a framework for a philosophical approach to television aesthetics in his previous work, in his new monograph he turns to the ethical criticism of art. His main concern is to establish the legitimacy of what he calls the production-oriented approach (hereafter POA), which is based on the premise that, when it comes to the ethical criticism of art, certain artworks should be evaluated from the standpoint of their production. In other words, it is the “medium of the artwork that is partly determinative of the sorts of ethical criticism to which it is open” (p. 72). Thus, what matters with photography, performance art, stand-up comedy, and environmental and animal art is not the perspective expressed by the work but the circumstances of its production. Most relevant among these is the moral character of the maker: when it figures into a causal explanation of the form or content (i.e., the identity) of the particular work, then the work’s artistic value can be marred by an ethically flawed character.

With its emphasis on production circumstances, the POA is advanced as an alternative to what Nannicelli perceives as a philosophically more dominant form of ethical art criticism, namely the Gaut/Kieran/Carroll-inspired perspectivism (P hereafter), itself a variant of the in-